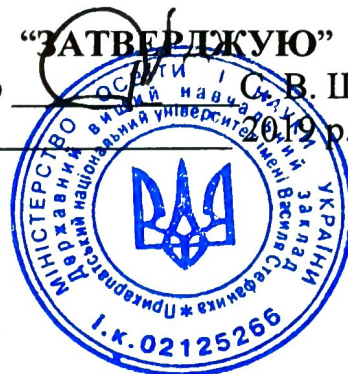

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет філології
Кафедра української мови

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор _____ В. Шарин
“ _____ ” _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Освітня програма **Українська мова і література**
перший (бакалаврський) рівень

Спеціальність **014 Середня освіта**
014.01 Українська мова і література

Галузь знань **01 Освіта**

Робоча програма “Історична граматика української мови”
(назва навчальної дисципліни)

для студентів спеціальності 014 Середня освіта,
014.01 Українська мова і література, галузі знань 01 Освіта

“27” серпня 2019 р. – 18 с.

Розробник програми:

Брус Марія Петрівна – доцент кафедри української мови,
кандидат філологічних наук, доцент

Програма затверджена на засіданні кафедри української мови.

Протокол від “27” серпня 2019 р. № 1

Завідувач кафедри В. В. Грещук

“27” серпня 2019 р.

Схвалено методичною радою Факультету філології.

Протокол від “30” серпня 2019 року № 1

Голова А. М. Мартинець

“30” серпня 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 014 Середня освіта <small>(шифр і назва)</small>	Дисципліна професійної підготовки	
Модулів – 4	Спеціальності 014.01 Середня освіта (українська мова і література) <small>(шифр і назва)</small>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 8		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – <i>Аналіз мовних особливостей писемних пам'яток</i> <small>(назва)</small>		Семестр	
Загальна кількість годин – 180		3-й	3-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 60 самостійної роботи студента – 120	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	36 год.	12 год.
		Практичні	
		24 год.	8 год.
		Самостійна робота	
		120 год.	160 год.
		Індивідуальні завдання	
		Вид контролю: екзамен	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:
 для денної форми – 33% і 67%,
 для заочної форми – 11% і 89%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета.

Вивчення основних закономірностей розвитку фонетичної системи, лексичного складу, словотвірної структури, граматичної будови української мови в найбільш давній писемний період її розвитку – XI – XV століттях.

Завдання:

- розкрити історію виникнення української мови, постання української писемності, спорідненість української мови з іншими мовами;
- висвітлити процеси формування фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних ознак української мови;
- проаналізувати явища, успадковані українською мовою з праслов'янського та зі спільносхіднослов'янського періодів;
- з'ясувати закономірності розвитку фонетичної, лексичної, словотвірної, морфологічної і синтаксичної систем української мови XI – XV століть;
- навчитися розрізняти індоєвропейські, спільнослов'янські, спільносхіднослов'янські, давньоукраїнські фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні мовні зміни, встановлювати взаємозв'язок між ними;
- набути знань, умінь і навичок роботи з давніми писемними пам'ятками, науковою літературою, лексикографічними джерелами.

Результатами навчання в ОК

«Історична граматика української мови» є здобуття компетентностей, зазначених в ОП «Українська мова і література»:

ЗК 4. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 10. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ФК 1. Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ.

ФК 2. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

ФК 3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії української мови.

ФК 8. Здатність вільно оперувати лінгвістичною і літературознавчою термінологіями для розв'язання професійних завдань.

До результатів навчання належать і **компетентності**:

Уміння розкривати й аналізувати історію становлення й розвитку української мови, постання фонетичних, лексичних, граматичних ознак української мови, праслов'янські явища, відображені в давньоукраїнській мові, процеси становлення рівнів української мови XI – XV ст.

Володіння законами розвитку фонетичної системи, лексичного складу, словотвірної структури, морфологічної будови, синтаксичної структури української мови XI – XV ст., оперування цими законами для з'ясування специфічних рис української та порівняння їх з іншими слов'янськими мовами.

Оперування основними теоретичними питаннями з цього історичного курсу для характеризувати сучасних мовних явищ і якісного виконання практичних завдань на матеріалі писемних пам'яток.

Компетенції:

Аналізування спільнослов'янських, давньоукраїнських фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних і синтаксичних мовних змін, встановлення взаємозв'язків між ними на уроках української мови в школі.

Визначення основних закономірностей розвитку різних рівнів української мови, у зіставленні з праслов'янської та сучасними слов'янськими мовами.

Читання й аналізування давніх українських писемних пам'яток, виявлення в них давніх спільнослов'янських та специфічних українських мовних явищ.

Розв'язування тестових завдань різних рівнів із давньоукраїнської мови, вільне володіння термінологічними поняттями навчального курсу.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Вступ. Фонетичні процеси дописемного періоду

- Тема 1.** Основні поняття й положення навчального курсу.
- Тема 2.** Спільнослов'янські звукові зміни в шкільній програмі вивчення давніх фонетичних процесів української мови.
- Тема 3.** Східнослов'янські і західнослов'янські явища в контексті пізнання власних дописемних фонетичних змін і міжслов'янських зв'язків.

Змістовий модуль 2

Фонетика і фонологія української мови XI–XV ст.

- Тема 1.** Фонологічна й фонетична системи давньої української мови в методиці розкриття специфічних звукових змін.
- Тема 2.** Вивчення давніх специфічних фонетичних рис української мови за шкільною програмою.

Змістовий модуль 3

Лексика української мови XI – XV ст.

- Тема 1.** Формування праслов'янського лексичного складу – передумова освоєння найдавнішої питомої лексики за шкільною програмою.
- Тема 2.** Становлення лексики української мови XI–XV ст. як основа пізнання власне української лексики за програмою школи.

Змістовий модуль 4

Словотвір української мови XI – XV ст.

- Тема 1.** Словотворення іменних частин мови у вивченні еволюції словотворчих засобів української мови.
- Тема 2.** Словотвір дієслів і незмінних частин мови у розкритті давньої системи словотворчих засобів української мови.

Змістовий модуль 5

Морфологічні ознаки іменних частин мови

- Тема 1.** Давньоукраїнська словозміна іменників, прикметників як підґрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.
- Тема 2.** Словозміна займенників і числівників як підґрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.

Змістовий модуль 6

Морфологія дієслів і незмінних частин мов

- Тема 1.** Давньоукраїнська словозміна дієслів у вивченні елементів становлення граматичних категорій і граматичних форм дієслів.
- Тема 2.** Граматичні ознаки незмінних слів у вивченні граматичних ознак незмінних частин мови.

Змістовий модуль 7

Формування структури простого речення

- Тема 1.** Структура давньоукраїнського речення в програмі вивчення еволюції речення української мови.
- Тема 2.** Синтаксис простого речення в програмі вивчення початків простого речень української мови.

Змістовий модуль 8

Формування структури складного речення

- Тема 1.** Синтаксис складного речення в програмі вивчення початків складного речення української мови.
- Тема 2.** Синтаксис відмінків у програмі вивчення функцій відмінків української мови.
- Тема 3.** Стильова диференціація давньоукраїнської мови.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	Інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Вступ. Фонетичні процеси дописемного періоду												
Тема 1. Вступ. Основні поняття й положення курсу.		2	1			5		2	1			10
Тема 2. Спільнослов'янські звукові зміни в шкільній програмі вивчення давніх фонетичних процесів української мови.		2	2			10						10
Тема 3. Східнослов'янські і західнослов'янські явища в контексті пізнання власних дописемних фонетичних змін і міжслов'янських зв'язків.		2	2			10						10
Разом за змістовим модулем 1		6	5			25		2	1			30
Змістовий модуль 2. Фонетика і фонологія української мови XI – XVст.												
Тема 1. Фонологічна й фонетична системи давньої української мови в методиці розкриття специфічних звукових змін.		2	2			10		2	1			10
Тема 2. Вивчення давніх специфічних фонетичних рис української мови за шкільною програмою.		2	2			10						10
Разом за змістовим модулем 2		4	4			20		2	1			20
Усього годин		10	9			45		4	2			50
Модуль 2												
Змістовий модуль 3. Лексика української мови XI – XV ст.												
Тема 1. Формування праслов'янського лексичного складу – передумова освоєння найдавнішої питої лексики за шкільною програмою.		2	1			5		1	1			10
Тема 2. Становлення		2	1									

лексики української мови XI–XV ст. як основа пізнання власне української лексики за програмою школи.						5						10
Разом за змістовим модулем 3		4	2			10		1	1			20
Змістовий модуль 4. Словотвір української мови XI – XV ст.												
Тема 1. Словотворення іменних частин мови у вивченні еволюції словотворчих засобів української мови.		2	1			5		1	1			10
Тема 2. Словотвір дієслів і незмінних частин мови у розкритті давньої системи словотворчих засобів української мови.		2	1			5						
Разом за змістовим модулем 4		4	2			10		1	1			20
Усього годин		8	4			20		2	2			40
Модуль 3												
Змістовий модуль 5. Морфологічні ознаки іменних частин мови												
Тема 1. Давньоукраїнська словозміна іменників, прикметників як підгрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.		2	2			5		2	1			10
Тема 2. Словозміна займенників і числівників як підгрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.		2	2			5						
Разом за змістовим модулем 5		4	4			10		2	1			20
Змістовий модуль 6. Морфологія дієслів і незмінних частин мов												
Тема 1. Давньоукраїнська словозміна дієслів у вивченні елементів становлення граматичних категорій і граматичних форм дієслів.		2	2			10		2	1			10

Тема 2. Граматичні ознаки незмінних слів у вивченні граматичних ознак незмінних частин мови.		2	1			5						10
Разом за змістовим модулем 6		4	3			15		2	1			20
Усього годин		8	7			25		4	2			40
Модуль 4												
Змістовий модуль 7. Формування структури простого речення												
Тема 1. Структура давньоукраїнського речення в програмі вивчення еволюції речення української мови.		2	1			5		1	1			5
Тема 2. Синтаксис простого речення в програмі вивчення початків простого речень української мови.		2	1			5						5
Разом за змістовим модулем 7		4	2			10		1	1			10
Змістовий модуль 8. Формування структури складного речення												
Тема 1. Синтаксис складного речення в програмі вивчення початків складного речення української мови.		2	1			10		1	1			10
Тема 2. Синтаксис відмінків у програмі вивчення функцій відмінків української мови.		2	1			10						10
Тема 3. Сильова диференціація давньоукраїнської мови.		2										
Разом за змістовим модулем 8		6	2			20		1	1			20
Усього годин		10	4			30		2	2			30
ІНДЗ												
			-	-		-			-	-	-	
Усього годин		36	24			120		12	8			160

5. Теми семінарських занять
Навчальним планом не передбачено

6. Теми практичних занять
для денної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ. Основні поняття й положення курсу.	2
2.	Спільнослов'янські звукові зміни в шкільній програмі вивчення давніх фонетичних процесів української мови.	2
3.	Східнослов'янські і західнослов'янські явища в контексті пізнання власних дописемних фонетичних змін і міжслов'янських зв'язків.	2
4.	Фонологічна й фонетична системи давньої української мови в методиці розкриття специфічних звукових змін.	2
5.	Вивчення давніх специфічних фонетичних рис української мови за шкільною програмою.	2
6.	Формування праслов'янського лексичного складу – передумова освоєння найдавнішої питомої лексики за шкільною програмою.	2
7.	Становлення лексики української мови XI–XV ст. як основа пізнання власне української лексики за програмою школи.	2
8.	Словотворення іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови у вивченні еволюції словотворчих засобів української мови.	2
9.	Давньоукраїнська словозміна іменників, прикметників, займенників і числівників як підгрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.	2
10.	Давньоукраїнська словозміна дієслів, граматичні ознаки незмінних слів у вивченні елементів становлення граматичних категорій і граматичних форм дієслів та граматичних ознак незмінних частин мови.	2
11.	Структура давньоукраїнського речення, синтаксис простого і складного речень у програмі вивчення початків простого і складного речень української мови	2
12.	Стилістична диференціація давньоукраїнської мови.	2
	Разом	24

Теми практичних занять
для заочної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ. Спільнослов'янські і східнослов'янські фонетичні явища. Фонологічна й фонетична системи давньоукраїнської мови, розвиток фонетичних рис української мови XI – XV ст.	2
2	Формування праслов'янського лексикону і становлення лексики української мови XI – XV ст. Словотворення іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови.	2
3	Відмінювання іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслів. Незмінні частини мови.	2
4	Структура речень давньоукраїнської мови XI – XV ст. Синтаксис простого й складного речень. Синтаксис відмінків.	2
	Разом	8

7. Теми лабораторних занять
Навчальним планом не передбачено

8. Самостійна робота
для денної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання наукових праць про розвиток української мови в XI – XV століттях	8
2	Складання хронології лінгвальних явищ і процесів української мови XI – XV ст.	8
3	Робота з писемними пам'ятками XI – XV ст. для виявлення праслов'янських, східнослов'янських і власне українських фонетичних явищ.	8
4	Складання таблиць із праслов'янськими, східнослов'янськими, давньоукраїнськими й пізнішими українськими фонетичними змінами.	8
5	Укладання завдань на праслов'янські, східнослов'янські, давньоукраїнські й пізніші українські фонетичні зміни.	8
6	Робота з писемними пам'ятками XI – XV ст. із метою аналізу лексики дописемного й давньоукраїнського періодів.	8
7	Складання таблиць з індоєвропейським, праслов'янським лексичним складом і давньоукраїнським лексиконом.	8
8	Укладання завдань із спільноіндоєвропейською, спільнослов'янською та давньоукраїнською лексикою.	8
9	Складання таблиць для відображення словотвору іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови.	8
10	Укладання завдань із відображенням словотвору іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови.	8
11	Робота з писемними пам'ятками української мови XI – XV ст. для аналізу різних частин мови.	8
12	Складання таблиць із відмінюванням іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслів, із відображенням незмінних частин мови.	8
13	Укладання завдань на відмінювання іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслівних форм, із відображенням функцій незмінних частин мови.	8
14	Робота з писемними пам'ятками української мови XI – XV ст. із метою аналізу синтаксичних конструкцій.	8
15	Укладання завдань і таблиць із відображенням структури давньоукраїнських речень та їх різновидів, типів простого й складного речень, функцій відмінків у реченнях.	8
	Разом	120

Самостійна робота

для заочної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання наукових праць про розвиток української мови в XI – XV століттях	10
2	Складання хронології лінгвальних явищ і процесів української мови XI – XV ст.	10
3	Робота з писемними пам'ятками XI – XV ст. для виявлення праслов'янських, східнослов'янських і власне українських фонетичних явищ.	10
4	Складання таблиць із праслов'янськими, східнослов'янськими, давньоукраїнськими й пізнішими українськими фонетичними змінами.	10
5	Укладання завдань на праслов'янські, східнослов'янські, давньоукраїнські й пізніші українські фонетичні зміни.	10
6	Робота з писемними пам'ятками XI – XV ст. із метою аналізу лексики дописемного й давньоукраїнського періодів.	10
7	Складання таблиць з індоєвропейським, праслов'янським лексичним складом і давньоукраїнським лексиконом.	10
8	Укладання завдань із спільноіндоєвропейською, спільнослов'янською та давньоукраїнською лексикою.	10
9	Складання таблиць для відображення словотвору іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови.	10
10	Укладання завдань із відображенням словотвору іменних частин мови, дієслів і незмінних частин мови.	10
11	Робота з писемними пам'ятками української мови XI – XV ст. для аналізу різних частин мови.	10
12	Складання таблиць із відмінюванням іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслів, із відображенням незмінних частин мови.	10
13	Укладання завдань на відмінювання іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслівних форм, із відображенням функцій незмінних частин мови.	10
14	Робота з писемними пам'ятками української мови XI – XV ст. із метою аналізу синтаксичних конструкцій.	10
15	Укладання завдань і таблиць із відображенням структури давньоукраїнських речень та їх різновидів, типів простого й складного речень, функцій відмінків у реченнях.	10
16	Опрацювання статей історичних словників, що відображають лексику праслов'янського періоду й української мови XI – XV ст., з метою комплексного аналізу особливостей давньоукраїнської мови.	10
	Разом	160

9. Індивідуальні завдання

1. Укладання в алфавітному порядку списків наукових праць з історичної фонетики й фонології української мови.
2. Підготовка рефератів з історії вивчення фонетичних явищ української мови XI – XV століть.
3. Упорядкування в хронологічному порядку основних фонетичних і фонологічних історичних змін.
4. Добирання прикладів на закріплення спільнослов'янських, східнослов'янських, давньоукраїнських фонетичних змін.
5. Укладання в алфавітному порядку списків наукових праць з історичної лексикології української мови.
6. Підготовка рефератів з історії вивчення лексичних явищ української мови XI – XV століть.
7. Систематизування в хронологічному порядку основних лексичних історичних явищ.
8. Укладання прикладів на закріплення спільнослов'янських, східнослов'янських, давньоукраїнських лексичних змін.
9. Укладання в алфавітному порядку списків наукових праць з історичного словотвору української мови.
10. Підготовка рефератів з історії вивчення словотвірних явищ української мови XI – XV століть.
11. Упорядкування в хронологічному порядку основних словотвірних історичних процесів.
12. Відбирання прикладів на закріплення спільнослов'янських, східнослов'янських, давньоукраїнських словотвірних явищ.
13. Укладання в алфавітному порядку списків наукових праць з історичної морфології української мови.
14. Підготовка рефератів з історії вивчення морфологічних явищ української мови XI – XV століть.
15. Систематизування в хронологічному порядку основних історичних процесів творення граматичних форм повнозначних частин мови.
16. Упорядкування прикладів на закріплення граматичних значень іменних частин мови.
17. Добирання прикладів на закріплення граматичних значень дієслівних форм і незмінних частин мови.
18. Укладання в алфавітному порядку списків наукових праць з історичного синтаксису української мови.
19. Підготовка рефератів з історії вивчення синтаксичних явищ української мови XI – XV століть.
20. Укладання в хронологічному порядку основних історичних процесів творення синтаксичних конструкцій.
21. Розроблення прикладів на закріплення простого й складного речень, синтаксичних функцій відмінків.

10. Методи навчання

1. Системний і зв'язний виклад теоретичного матеріалу.
2. Обговорення й аналізування мовних історичних явищ.
3. Комплексний історичний аналіз специфічних українських мовних рис.
4. Робота з основною, додатковою літературою, історичними словниками, давніми писемними пам'ятками.
5. Зіставлення й порівняння українських мовних явищ з відповідними процесами в інших мовах.

11. Методи контролю

Поточне опитування, перевірка виконання практичних завдань, контрольна робота, залікова робота, тестування, екзамен.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Для складання екзамену

Поточне тестування та самостійна робота								Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3		Змістовий модуль 4		50	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
6	6	6	6	6	6	7	7		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно (з можливістю повторного складання)	не зараховано (з можливістю повторного складання)
0-25	F	незадовільно (з обов'язковим повторним вивченням дисципліни)	не зараховано (з обов'язковим повторним вивченням дисципліни)

13. Методичне забезпечення

Брус М. П. Історична граматики української мови: у 3 частинах: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2016. Ч. I. 184 с.; Ч. II. 92 с.; Ч. III. 92 с.

14. Рекомендована література

Базова література

Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. (Нариси із словозміни і словотвору). Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. 416 с.

Безпалько О. П. Історична граматики української мови : підручник / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін. 2-ге вид., випр. К.: “Рад. школа”, 1962. 512 с.

Брус М. П. Українська мова XI – XV століть: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2015. 400 с.

Історія української мови / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ: “Наукова думка”, 1979. Фонетика. 368 с.; 1978. Морфологія. 540 с.; 1983. Лексика і фразеологія. 744 с.; 1983. Синтаксис. 504 с.

Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики: Навчальний посібник. К.: “Академія”, 2010. 248 с.

Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. К.: “Наукова думка”, 1992. 416 с.

Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / переклад з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка ; редактор Л. Ушкалов. Харків: “Акта”, 2002. 1056 с.

Додаткова література

Арполенко Г. П. Нариси з морфології старослов'янської мови східнослов'янських пам'яток XI – XIII ст. / [Г. П. Арполенко, З. Г. Козирева, Г. І. Лиса та ін. ; відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 192 с.

Брайчевський М. Походження слов'янської писемності / Михайло Брайчевський. – 4-те вид. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 154 с. – (Книжки викладачів НаУКМА).

Брус М. П. Історія голосних редукованих звуків / М. П. Брус // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Філологія”. № 854. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 57. – С. 80–84.

Брус М. П. Фемінітиви в українській мові XI – XV ст. / Брус М. П. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – № 2. – С. 28–34.

Булаховський Л. А. Історичний коментарій до української літературної мови / Л. А. Булаховський // Вибрані праці в п'яти томах. Українська мова. – К.: “Наукова думка”, 1977. – Т. 2. – С. 217–569.

Булаховський Л. А. Питання походження української мови / Л. А. Булаховський ; [відп. ред. Ф. Т. Жилко]. – К.: Видавництво АН УРСР, 1956. – 221 с.

Висоцький С. О. Київська писемна школа X – XII ст. / С. О. Висоцький. – Львів Київ – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коця, 1998. – 246 с.

Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [автор. кол.: Багмут А. Й., Коломієць В. Т., Крищенко А. П. та ін.; за ред. О. С. Мельничука]. – К.: “Наукова думка”, 1966. – 596 с.

Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості) / А. І. Генсьорський ; [відп. ред. Л. Л. Гумецька]. – К.: Видавництво АН УРСР, 1961. – 283 с.

Гринчишин Д. Четя 1489 року – видатна конфесійна пам'ятка української мови / Дмитро Гринчишин // Записки Наукового товариства імені Шевченка: Праці Філологічної секції / [ред.: М. Ільницький, О. Купчинський]. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1995. – Т. 229. – С. 251–276.

Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко ; [відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: “Наукова думка”, 1978. – 208 с.

Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька ; [відп. ред. І. М. Керницький]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

Гумецька Л. Л. К истории украинско-польских языковых связей / Л. Л. Гумецькая // Исследования по польскому языку: Сборник статей / [отв. ред. З. И. Стрекалова]. – М.: “Наука”, 1969. – С. 219–228.

Гумецька Л. Л. З історичної лексикології української мови / Л. Л. Гумецька // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 38–44.

Гумецька Л. Л. З історичної стилістики української мови / Л. Л. Гумецька // Слово і труд / [редкол.: І. Ф. Андерш, М. А. Жовтобрюх, Г. П. Їжакевич (голова) та ін.]. – К.: “Наукова думка”, 1976. – С. 88–93.

Житецький П. Г. По поводу вопроса о том, как говорили в Киеве в XIV и XV вв. / П. Г. Житецький. Вибрані праці. Філологія / [упоряд., вступ. стаття і примітки Л. Т. Масенко; відп. ред. І. П. Чепіга]. – К.: “Наукова думка”, 1987. – С. 287–300.

Ковалів П. Вступ до історії східнослов'янських мов / Пантелеймон Ковалів ; [ред. проф. В. Стецюк]; Наукове товариство ім. Шевченка. – Нью-Йорк, 1970. – 160 с.

- Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови київського періоду X–XIV ст. / Пантелеймон Ковалів ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк, 1962. — Т. I : Основний фонд. – 445 с. ; 1964. – Т. II : Запозичення. – 323 с.
- Ковалів П. К. Слов'янські фонemi. Походження і історичний розвиток / П. К. Ковалів ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк, 1965. — 256 с.
- Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна : Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів / Ганна Куземська. – вид. 2-ге, доопрацьоване і значно доповнене. – К. : КЖД “Софія”, 2012. – 112 с., 165 іл.
- Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / Олег Купчинський ; Наукове товариство імені Шевченка у Львові. – Львів : ТОВ “Простір-М”, 2004. – 1286 с.
- Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе ; [перевод Д. Кудрявского, переработ. и доп. по седьм. франц. изданию А. Сухотиным ; под ред. и с примеч. Р. Шор ; вступ. ст. М. Сергиевского]. – М. : “Едиториал УРСС”, 2002. – 512 с. — (Серия “Лингвистическое наследие XX века”).
- Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе ; [перевод со второго франц. изд., просмотр. и доп. в сотрудничестве с А. Вайаном ; перевод и примечания П. С. Кузнецова ; под ред. С. Б. Бернштейна]. – 2-е издание. – М. : “Прогресс”, 2000. – 493 с. – (“Филологи мира”).
- Мельничук О. С. Історичний розвиток функцій і складу приємників в українській мові / О. С. Мельничук // Слов'янське мовознавство : Збірник статей / [редкол. : Л. А. Булаховський (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. III. – С. 124–194.
- Мельничук О. С. Основні лінії розвитку складнопідрядних речень у слов'янських мовах / О. С. Мельничук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 67 с.
- Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук ; [відп. ред. акад. І. К. Білодід]. – К. : “Наукова думка”, 1966. – 324 с.
- Мойсієнко В. М. Про національний статус «русської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої / В. М. Мойсієнко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 67–82.
- Москаленко А. А. Синтаксис складного речення давньоруської та української мови : Посібник / А. А. Москаленко ; [ред. Ю. Ф. Касім]. – Одеса : Одеський державний педагогічний інститут ім. К. Д. Ушинського, 1959. – 34 с.
- Німчук В. В. Виникнення східнослов'янської писемності / Василь Німчук // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 6. – С. 3–16.
- Німчук В. В. Лексика пам'яток XI – XIII ст. як свідчення народної основи давньоруської літературної мови / Німчук В. В. // Жанри і стилі в історії української літературної мови / [відп. ред. Єрмоленко С. Я.]. – К. : “Наукова думка”, 1989. – С. 5–56.
- Німчук В. В. Походження української мови / В. В. Німчук // Етнічна та етнокультурна історія України : У 3-х т. / [ред. О. Б. Діденко, Є. І. Мазніченко, К. В. Харченко ; відп. ред. Г. А. Скрипник]. – К. : “Наукова думка”, 2005. – Т. 1. – Кн. 2. – С. 351–468.
- Німчук В. В. Синтаксичні функції приємників / В. В. Німчук // Історія української мови. Синтаксис / [ред. кол. : А. П. Грищенко (відп. ред.), В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк] ; Академія наук УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : “Наукова думка”, 1983. – С. 131–230.
- Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст. / Василь Німчук. – Київ – Житомир : “Полісся”, 2015. – 352 с.
- Пещак М. М. Стиль ділових документів XIV ст. (структура тексту) / М. М. Пещак ; [відп. ред. І. П. Чепіга]. – К. : “Наукова думка”, 1979. – 268 с.
- Півторак Г. П. Історико-лінгвістична славістика : Вибрані праці / Григорій Півторак ; [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : “Наукова думка”, 2015. – 512 с.
- Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоукраїнської мови. (Історико-фонетичний нарис) / Г. П. Півторак ; [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : “Наукова думка”, 1988. – 280 с.
- Русанівський В. М. Слов'янські міжмовні зв'язки і формування функціональних стилів української літературної мови XVI – XVII ст. : Доповідь на VII Міжнародному з'їзді славістів (Варшава, серпень, 1973 р.). – К. : “Наукова думка”, 1973. – 28 с.
- Свенціцький І. С. Мова староруських творів світського змісту X – XIII ст. / І. С. Свенціцький // Питання слов'янського мовознавства / [ред. кол. : І. Г. Галенко, І. І. Ковалик, М. Й. Онишкевич (відп. ред.) та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1963. – Кн. 7–8. – С. 3–14.
- Свенціцький І. С. Нариси про мову пам'яток староруського письменства XI віку / І. С. Свенціцький // Питання слов'янського мовознавства / [ред. кол. : В. І. Борковський (відп. ред.), М. С. Возняк, Р. М. Волков та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1948. – Кн. 1. – С. 123–139.
- Скляренко В. Г. Русь і варяги. Історико-етимологічне дослідження / В. Г. Скляренко ; [відп. ред. Г. П. Півторак]. – К. : “Довіра”, 2006. – 97 с.
- Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії / Юрій Шевельов // Історія української мови : Хрестоматія / [упоряд. : С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко]. – К. : “Либідь”, 1996. – С. 191–205.

15. Інформаційні ресурси Лексикографічні праці

- Етимологічний словник української мови: у 6 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: “Наукова думка”, 1982. Т. 1: А–Г. 632 с.; 1985. Т. 2: Д–Копці. 572 с.; 1989. Т. 3: Кора–М. 552 с.; 2004. Т. 4: Н–П. 656 с.; 2006. Т. 5: Р–Т. 704 с.; 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.
- Історичний словник українського язика. Т. І. А–Ж / уложили Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко; зредагував проф. Є. Тимченко. *Istoryčnyj slovnyk ukrajins'koho jazyka. I. 1-2 (A–Ž). Charkiv-Kyjiw 1930-1932 / Tymčenko Jevhen. München: Verlag Otto Sagner, 1985. S. 1–947.*
- Картотека “Історичного словника українського язика XIII – XVIII ст.” / уклад проф. Є. Тимченко; Відділ української мови Інституту українознавства імені І. Крип’якевича НАН України. Львів.
- Німчук В. В. Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст. Київ – Житомир: “Полісся”, 2015. 352 с.
- Словарь древнерусского язика (XI ~ XIV вв.) / глав. ред. Р. И. Аванесов; Академия наук СССР, Институт русского язика. Москва: “Русский язык”, 1988. Т. I: (а – възаконатиса). 526 с.; 1989. Т. II: (възалкати – добродѣтельникъ). 496 с.; 1990. Т. III: (добродѣтельно – изжечиса). 512 с.; 1991. Т. IV: (изживати – моление). 560 с.; глав. ред. Р. И. Аванесов, И. С. Улуханов; Институт русского язика имени В. В. Виноградова РАН. М.: “Азбуковник”. 2002. Т. V: (молимъ – обатьнь). 648 с.; глав. ред. И. С. Улуханов. 2000. Т. VI: (овадь – покласти). 608 с.; гл. ред. В. Б. Крысько. 2004. Т. VII: (поклепанъ – прашоуръ). 512 с.; 2008. Т. VIII: (пре – пробъжение). 768 с.; М.: “ЛЕКСРУС”. 2012. Т. IX: (провадити – ражьзизаемъ). 480 с.; М.: “Азбуковник”. 2013. Т. X: (разараемъ – свѣтъиса). 656 с.; 2016. Т. XI: (свѣне – стагъ). 744 с.; 2019. Т. XII: (соу – съотъходьнь). 688 с.
- Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ: “Наукова думка”, 1977. Т. 1: А–М. 631 с.; 1978. Т. 2: Н–Ө. 592 с.
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / ред. кол.: Д. Гринчишин (відп. ред.), У. Єдлінська, Л. Полюга та ін.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 1994. Вип. 1: А. 152 с.; 1994. Вип. 2: Б–Богуславець. 152 с.; 1996. Вип. 3: Б–В. 252 с.; 1997. Вип. 4: В. 260 с.; 1998. Вип. 5: В. 258 с.; 1999. Вип. 6: В–Г. 256 с.; 2000. Вип. 7: Г–Д. 256 с.; 2001. Вип. 8: Д. 256 с.; 2002. Вип. 9: Д–З. 256 с.; 2003. Вип. 10: З. 256 с.; 2004. Вип. 11: З. 256 с.; 2005. Вип. 12: З. 246 с.; 2006. Вип. 13: И–І. 242 с.; 2008. Вип. 14: К. 256 с.; 2010. Вип. 15: К–Л. 256 с.; 2013. Вип. 16: Л. 200 с.; 2017. Вип. 17: М–Моавитанка. 248 с.
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Список використаних джерел: наукове видання / укладачі: Д. Гринчишин, М. Чікало; заг. ред. Д. Гринчишина; Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів: “Атлас” 1994. 332 с.
- Словарь української мови: у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко; редактори: Л. М. Кудрявкіна, Н. М. Отрох, Л. С. Шорубалка; надруковано з видання 1907–1909 рр. фотоспособом. Київ: “Наукова думка”, 1996. Т. 1: А–Ж. 496 с.; 1996. Т. 2: З–Н. 580 с.; 1997. Т. 3: О–П. 507 с.; 1997. Т. 4: Р–Я. 610 с.
- Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: “Наукова думка”, 2010. Т. 1: А–Б. 912 с.; 2012. Т. 2: В–Відсріблитися. 976 с.; 2012. Т. 3: Відставання–Гуральня. 1120 с.; 2013. Т. 4: Д–Жучок. 1007 с.; 2014. Т. 5: З–Зв’янути. 992 с.; 2015. Т. 6: Згага–Кварта. 992 с.; 2016. Т. 7: Квартал–Кяхтинський. 912 с.; 2017. Т. 8: Л–Мішурний. 992 с.; 2018. Т. 9: Міщанин–Настукувати. 912 с.
- Словник української мови: у 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; Академія наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: “Наукова думка”, 1970. Т. I: А–В. 799 с.; 1971. Т. II: Г–Ж. 550 с.; 1972. Т. III: З. 744 с.; 1973. Т. IV: І–М. 840 с.; 1974. Т. V: Н–О. 840 с.; 1975. Т. VI: П–Поїти. 832 с.; 1976. Т. VII: Поїхати–Приробляти. 723 с.; 1977. Т. VIII: Природа–Ряхтливий. 927 с.; 1978. Т. IX: С. 916 с.; 1979. Т. X: Т–Ф. 658 с.; 1980. Т. XI: Х–Ь. 699 с.
- Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: у 2-х кн. / підготували до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса; відп. ред. чл.-кор. НАН України Німчук В. В. Київ-Нью-Йорк: “Преса України”, 2002. Кн. 1: А–Н. 512 с.; 2003. Кн. 2: О–Я. 2003. 512 с.
- Українська мова: Енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Видання третє, зі змінами і доповненнями. Київ: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

Писемні пам'ятки

- АД Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / Олег Купчинський ; Наукове товариство імені Шевченка у Львові. – Львів : ТОВ “Простір-М”, 2004. – 1286 с.
- ГВЛ Галицько-Волинський літопис : Текст / [підготовлено до видання В. Ю. Франчук] // Галицько-Волинський літопис : Дослідження. Текст. Коментар / [за ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра]. – К. : “Наукова думка”, 2002. – С. 75–156.
- ГС Галицкое Евангелие 1266-1301 г. // Отдел рукописей и редких книг. – Санкт-Петербург : Государственная публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Шифр Ф.п. I.64. – 175 л.
- ГЛ Кирилична транслітерація київських глаголичних листків... // Німчук В. В. Київські глаголичні листки – найдавніша пам'ятка слов'янської писемності / В. В. Німчук ; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : “Наукова думка”, 1983. – С. 103–128.
- Гр XIV Грамоти XIV ст. // Грамоти XIV ст. / [упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-показники М. М. Пешак ; відп. ред. В. М. Русанівський]. – К. : “Наукова думка”, 1974. – С. 9–149. – (“Пам'ятки української мови”).
- Гр XV Грамоти XV ст. // Українські грамоти XV ст. / [підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського]. – К. : “Наукова думка”, 1965. – С. 25–134. – (“Пам'ятки української мови”).
- ДС Добрилове Євангеліє 1164 року : Транслітерованій текст // Добрилове Євангеліє 1164 року / [відп. редактор В. В. Німчук ; упорядник Ю. В. Осінчук]. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2012. – С. 36–575. – (“Історія мови”, “Пам'ятки української мови”).
- ЄЄ Євсевієве Євангеліє 1283 року : Давньоукраїнський текст // Євсевієве Євангеліє 1283 року : Наукове видання / [відп. ред. В. В. Німчук]. – К. : Київський славистичний університет, 2001. – С. 39–319. – (“Пам'ятки української мови XIII ст. Серія канонічної літератури”).
- Изб 1073 Изборник Святослава 1073 года : Факсимильное издание. – М. : “Книга”, 1983. – 266 л.
- Изб 1076 Изборник 1076 года / [подготовка текста В. С. Гольщенко] // Изборник 1076 года / [издание подготовили В. С. Гольщенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Демьянов, Г. Ф. Нефедов]. М.: “Наука”, 1965. С. 148–701.
- ИЛ Ипатьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том второй). – М. : “Языки русской культуры”, 1998. – 648 с.
- КЛ Київський літопис // Ипатьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том второй). – М. : “Языки русской культуры”, 1998. – С. 273–715.
- ЛЄ Луцьке Євангеліє XIV століття : Видання факсимільного типу / [видання Волинської єпархії Української православної церкви]. – К. : ТОВ вид-во “Горобець”, 2011. – 526 л.
- ЛЛ Лаврентьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том первый). – М. : “Языки русской культуры”, 1997. – 496 с.
- ПА Пандекти Антіоха 1307 р. // Відділ рукописів і стародруків. – Львів : Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. – Шифр. Рк. v 688. – 306 л.
- ПВЛ Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г. // Повесть временных лет. Часть первая. Текст и перевод / [подготовка текста Д. С. Лихачева ; перевод Д. С. Лихачева и Б. А. Романова ; под ред. чл.-кор. В. П. Адриановой-Перетц]. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – 405 с.
- ПДЗ Послание Даниила Заточеного // Слово Даниила Заточника по редакциям XII и XIII вв. и их переделкам / [подготовил к печати Н. Н. Зарубин ; ред. акад. Н. К. Никольский]. – Л. : Изд-во АН СССР, 1932. – С. 49–107.
- ПМ Пооучень~ // Лаврентьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том первый). – М. : “Языки русской культуры”, 1997. – С. 240–256.
- ПП Києво-Печерський патерик : Текст // Києво-Печерський патерик. (Вступ. Текст. Примітки) / Проф. Дмитро Абрамович. – репринтне видання. – К. : “Час”, 1991. – С. 1–211.
- ПР Правда русская. I. Тексты / [подготовили к печати В. П. Любимов, Н. Ф. Лавров, М. Н. Тихомиров, Г. Л. Гейерманс и Г. Е. Кочин ; под ред. акад. Б. Д. Грекова]. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1940. – 506 с.
- Пр Правда русская. III. Факсимильное воспроизведение текстов / [под общей ред. акад. Б. Д. Грекова]. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 472 с.
- СДЗ Слово Даниила Заточника // Слово Даниила Заточника по редакциям XII и XIII вв. и их переделкам / [подготовил к печати Н. Н. Зарубин ; ред. акад. Н. К. Никольский]. – Л. : Изд-во АН СССР, 1932. – С. 1–48.
- СИ Молдован А. М. Первая редакция “Слова” (список С–591) // “Слово о законе и благодати” Илариона : Монография / А. М. Молдован ; [отв. ред. : Л. П. Жуковская, В. Ю. Франчук]. – К. : “Наукова думка”, 1984. – С. 78–100 с.
- СП Слово о плъку Игоревѣ... // Слово о плъку Игоревѣ, Игор# сына Св#тъславл#, внука Ольгова / [підготовка давньорус. тексту і примітки В. В. Німчука]. – К. : “Дніпро”, 1982. – С. 7–46.
- Чет Четья 1489 р. // Институт рукопису. – К. : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Фонд № 301. – Од. зб. ДА / 415 л. – 378 арк.